

JUBILEUSZ

*Рэдакцыя “Białorutenistyki Białostockiej” і супрацоўнікі
Закладу беларусістыкі і ўсходнеславянскіх літаратур
сардэчна віншуюць
з прыгожым жыццёвым юбілеем
выдатнага беларускага паэта, пісьменніка, перакладчыка,
шматгадовага старшыню БЛА “Белавежа”,
доктара габілітаванага
прафесара ЯНА ЧЫКВІНА*

DOI: 10.15290/bb.2020.12.30

Паэт цішыні

Развагі пра нацыянальную ўмураванасць і прыкметную самабытнасць літаратуры Беласточчыны дазваляюць пераканацца ва ўласцівай творчасці большасці аўтараў гэтага краю шчымлівай адданасці родным вытокам з іх прыродай і ваколіцамі, бацькоўскім хатам і некалі перажытаму ў іх, заўжды адчувальнай прысутнасці ў мастацкіх тэкстах пранізлівай памяці пра дарагіх і незабыўных людзей, якія і пасля смерці працягваюць клапаціцца пра няспынасць калаўрота жыцця для нашчадкаў. Вось і сёлетні юбіляр Ян Арцёмавіч Чыквін (нар. 18.05.1940 г.), тонкі лірык і разам з тым творца выразнага інтэлектуальна-філасофскага складу, грунтоўны даследчык літаратуры, чью навуковую аўтарытэтнасць адпаведна пацвярджаюць ступень доктара габілітаванага і званне прафесара, перакладчык, мастак, старшыня БЛА “Белавежа”, рэдактар часопіса “Тэрмапілы”, аўтар вершаваных зборнікаў “Іду” (1969), “Святая студня” (1970), “Неспакой” (1977), “Светлы міг” (1989), “Кругавая чара” (1992), “Свет першы і апошні” (1997), “Крэйдавае кола” (2002), “Жменя пяску” (2008), выбранага “Адно жыццё” (2009), “На беразе Дубіч Царкоўных” (2010), лірыкі і прозы “Здарылася быць” (2015), іншых беларуска- і польскамоўных

кніг, ужо з першых крокаў у літаратуры ведаў, што ў лёсе няма нічога выпадковага, што чалавека ратуе найперш роднае.

Якраз таму Ян Чыквін, спачатку навучэнец Бельска-Падляскага ліцэя, потым студэнт філалагічнага факультэта Варшаўскага ўніверсітэта, *Паверыўшы ў паэзіі крыло*¹ і яе магнітнае поле, пачынае нястомна дбаць пра наталенне глыбокімі ведамі і медам мудрасці старых кніг, адкрыццё-спасціжэнне таямніц жыццёвых і творчых лабірынтаў, дэталёвае ўзнаўленне ў прозе і лірыцы гісторыі ўласнага радову і радзімы, а таксама залежнага ад змен у прыродным календары і ўмацаванага стваральнай зямной сілай і выспелай сонечнай песняй характава свету. У вершы “*Я жыцьцэ хачу, як вы жылі...*” у якасці асноватворных арыенціраў для спраўджвання свайго мастацкага таленту пісьменнік называе цішыню, дасканалыя ў кожны момант быцця асобныя з’явы і шырокапанарамныя карціны прыроды, прагу жыватворчых крыніц, няпростых дарог і ўсёабдымнага *Шчасця, нічым не раздзеленага...* (5).

Адметна, што пры гэтым Ян Чыквін імкнецца не толькі дакладна ўзнаўляць рэаліі і вобразныя малюнкi акаляючага свету, але і захоўваць канкрэтныя тапанімічныя найменні. У яго тэкстах нярэдка ўзгадваюцца здольныя разарваць *безвыходнасць кола* і ўваскрасіць у кожным коласе і нават пясчынцы *былую славу...* тутэйшай зямлі (“*З анахарэтавых запісаў*”, с. 227) Дубічы Царкоўныя, стары Бельск, Гайнаўка, Беласток, Белавежская пушча, Крынкi, многія мясціны і гарады Польшчы, Беларусі, іншых краін свету. Але найбольш часта ў вершах і прозе пісьменніка ажываюць незабыўныя Дубічы Царкоўныя з іх *цяплом і звышагромністым небам*, лясным гушчаром і шырокім полем, паўсюднай квеценню садоў і агародаў, дзе правёў дзяцінства будучы паэт, ад нараджэння *загледжаны ў прыгажосць роднага краю* (“*Пад ліпамі душа, як у форме санета*”, с. 68), *самой прыроды чуйны голас* (“*У Дубічы штогод прыходзіла вясна*”, с. 220). Глыбокай адданасцю родным вытокаам тлумачыцца і абранне творцам псеўданіма *Янка Дубіцкі*. На беразе *Дубіч Царкоўных*, а менавіта так называецца выдадзены ў Беластоку ў 2010 г. зборнік Яна Чыквіна, была падслухана ім музыка ветру і жорнаў, адчута супольнасць з *буйна-зялёнай* сям’ёй дрэваў, раслін, кветак, заўважана характава кожнай пары года, а пазней зразумета, што ... *разам мы – // сонца прабоўскага адзіны подых!* (“*І я калісьці быў*”, с. 196). З незабыўных Дубіч, што

¹ Ян Чыквін, *Адно жыццё. Выбранае*, Беласток 2009, с. 30. Далей спасылкі па гэтым выданні з указаннем старонкі ў круглых дужках.

ўспрымаюцца паэтам *Як сон залаты (Дубічы, Дубічы..., с. 12)*, пачалося сапраўднае разуменне аўтарам сябе і свету, асэнсаванне повязі ўсяго існага, усведамленне немінучага ўплыву і ўзаемапераходу яго асобных праяў.

У шчырай размове з вядомай даследчыцай літаратуры Т. Занеўскай *прыгажосці паслухмяны* (“Пошукі”, с. 23) і выключна чуйны да свету і слова Ян Чыквін, што ў кожнай праяве быцця нястомна шукае сэнс, характэрна, непаўторнасць і неўпрыкмет адкрывае трывалае і няўлоўна-патаемнае ў межах аднаго жыцця, дзе кожнаму з нас здарылася быць, так характарызуе асноўную крыніцу ўласнага творчага натхнення: *Майх першых дзесяць гадоў прайшлі ў Дубічах Царкоўных, непадалёку ад Белавежскай пушчы, у якую я хадзіў неаднойчы па ягады або ўвосень па арэзі. Цяпер, з адлеглай перспектывы, яны здаюцца мне страчанай аркадыяй, найшчаслівейшай парою майго жыцця. Мой Божа, ці тое сапраўды было?.. Пасля нашы агульнасямейныя абставіны сарвалі мяне з каранёў і ўвесь мой дагэтуляшны свет страціў першапачатковую стабільнасць. Я бачу цяпер выразна, што не паспеў закончыць сваё дзяцінства ў тых натуральных варунках і побыце, у якіх нарадзіўся. Таму, звяртаючыся ў думках да дзяцінства, не толькі з настальгіяй перагортваю-ўспамінаю шматколерныя дні тых прамінулых гадоў, але таксама – праўдападобна – дапісваю на сваіх старонках тое, чаго не паспеў тады перажыць². У паэзіі аўтара дадзеныя развагі займелі больш лаканічнае, аформленае ў кароткіх адна- ці двухслоўных радках, выражэнне: *Дзяцінства / за мною / няспынна ідзе / у размалёванай / фарбамі / сонца сукенцы... (Дзяцінства..., с. 6)*.*

Увогуле, пры знаёмстве з мастацкімі тэкстамі Яна Чыквіна не пакідае ўражанне, што ад пачатку сама прырода з мноства вясковых дзяцей-непаседаў прыдзірліва выбрала гэтага ўдумліва-сцішанага маёвага хлопчыка, які быў ...*Жыццём к жыццю пакліканы...* (“За тым мурам”, с. 197), каб потым *сквапна* пільнаваць-берагчы яго сваім ажыўленым вокам (“Божая кароўка”, с. 213), дбайна рыхтуючы да акрыленых і шчаслівых уваходзін у літаратуру і шчодро адкрываючы перад ім таямніцы нястрымнага адраджэння і паўсюднага панавання віталістычнага росквіту.

² *Немагчыма ўступіць у адну і тую ж раку двойчы* (З Янам Чыквіным гутарыць Тэрэса Занеўская), [у:] *Сляза пякучая Айчыны. Творчы партрэт Яна Чыквіна*, Беласток 2000, с. 161.

Штогод у Дубічы зыходзіла цяпло,
 І цёплы гул з палёў ішоў да самага парога.
 Было адно жыццё паўсюль, і ведала сяло,
 Што акрамя жыцця на свеце больш няма нічога.

(“У Дубічы штогод...”, с. 220)

Сярод шматлікіх складнікаў гэтага насычанага жыцця – *звон-цішыня* (“Сад”, с. 85), *цішыня* – *як абрыў* (“На соннай Нарвы вадзе...”, с. 82), *як чорны шалік* (242), *штодзённая будоўля* (“Чорная віла”. *Паэма*, с. 243). А яшчэ ціш маўклівая, п’яная, зачараваная, няспешліва-гаючая, самотная, балючая, срэбналістая, адвечная, тая, што *Паслухмяна жоўкне* (“Элегія фаталізму”, с. 94) і ў якой можа хавацца даўно забытае, часам нечаканае, цішынёва-радаснае або іншае праяўленне адпаведнага бязгучнага – калі *ні шораху, ні крыку* (“Над возерам”, с. 14) – стану прыроды.

Часты зварот пісьменніка да гэтага шматузроўневага філасофска-мастацкага вобраза пацвярджае і змест яго апаэтычных тэкстаў. Так, у кнізе прозы “Трохкрылыя птушкі” (2018) рэдкія ў сучасным жыцці хвіліны абсалютнага ці адноснага маўклівага спакою характарызуюцца Янам Чыквіным праз блізкае да алегорыі і афарыстычна аформленае выслоўе: *Цішыня, як нябачная сцяна, вяртае нам рэха нашых патаемных думак*³.

Несумненна, што менавіта ў цішыні нараджаецца сапраўдны Мастак, што якраз з маўклівага сузірання прыроднага свету, запытальнага ўглядвання ў яго і пачынаецца Паэт, душы якога ў нейкае імгненне, кажучы словамі Афанасія Фета, аднаго з самых улюбёных лірыкаў айчыннага творцы і даследчыка, дазваляецца “*В чужой восторг переселяться...*”⁴; “*Дать жизни вздох, / дать сладость тайным / мукам, // Чужое в миг почувствовать своим...*”⁵.

Акрамя цішыні, Яну Чыквіну дапамагаюць спраўдзіцца ў такой здольнасці пераўвасаблення *зялёны вецер, дзядуля вецер*, *скразняк-прайдоха*; *лясное возера*, *плыткія рэкі з лодкамі і вёсламі*, *грузкія беластоцкія балоты*, *навала-патопа*, *жывая вада*, *святая студня*; *утравелья сцэжкі*, *незавершаныя шляхі*, *прыдарожныя і рачныя камяні*, *марскія каменьчыкі*, *спевы жывога каменя*; *кветкі мурожныя*

³ Ян Чыквін, *Трохкрылыя птушкі*, Беласток 2018, с. 110.

⁴ Афанасій Фет, *Бал*, [в:] *Русская лирика XIX века*, Москва 1981, с. 346.

⁵ Афанасій Фет, ****Одним толчком согнать ладью живую...*, [в:] *Русская лирика XIX века*, с. 363.

і хатнія, разнатраўе з трыпутнікамі мілавання; *Паўдрэва голае* бружмель, пахкі бэз, персаніфікаваныя вяз і поле, дрэва і дождж, вечар і ноч, каштаны ў хітонах, клён, які кахае вішню, спеўная чарэшня, слёзная арабіна, *Старэча дуб і хлапчанё жасмін, ...мокрыя лілей галоўкі над вадою* (“Песнятвор”, с. 133), сястра *бязроза-стройніца*, яна ж – *зялёная Оза-княгіня* (“Сонечная мяса”, с. 234), вербы і таполі, сад-брат і яго насельнікі. У тым ліку – шматлікія прадстаўнікі птушынага царства.

Больш дакладна: сарокі, якія плачуць на плоце, бо нязгодныя з *заўтрам і ўчора* (“На плоце сарокі плакалі...”, с. 13); малінаўкі, што ткуць *асеннюю санату* (“Элегія фаталізму”); аўсянкі, якія звонка-веснім голасам *складаюць песні // пра дрэва, што іх калыша*⁶; шчабятлівыя ластаўкі ўвысі і на зямлі, калі вучаць сваіх дзетак *лавіць бясконцасць* (“Ластаўкі з грудак балота”), а ў старасці ціхімі манашкамі крэсяць пустую прастору (“Вяселле”, с. 181). Лірычны герой паэта заўважае, як *струны чысціць салавей*⁷, як п’юць ваду *певень радасці-крыку быцця / і певень нязбуднага сну* (“Мокне пушча ў струменях дажджу”, с. 290), як *Птушыныя душы п’юць над крыніцай / Кантаты расстання і вяртання канцоны* (Восень, с. 179). Яго крапае нават сям’я *куслівых і крыжлівых* гусей з уявы на берэзе Дубіч Царкоўных (“Гусак і гусыня”), *...вышываны бусел / з бусліхай* (“Свята”, с. 31), наогул заварожвае ўнікальнасць і гарманічная ўпарадкаванасць прыроднай светабудовы, музыка самога жыцця, сведкам якога “Я”-герою паэта выпала быць.

Зразумела, што Яна Чыквіна, пісьменніка выразнага філасофскага складу, прываблівае не толькі самакаштоўнасць кожнай праявы багацця расліннага, птушынага і жывёльнага свету, лёсу чалавека і народа, асобных фактаў з гісторыі ці сучаснасці, але і іх прысутнасць у пэўным моманце існавання, быцця ў часе. Бадай, у сваім самым багатым на сакраментальныя пытанні вершы *Крык начны савы* аўтар наўпрост фармулюе праблему часу ў адносінах да асобнага чалавечага жыцця і наогул універсуму, хоць і разумее, што гэтага *...не выкажа язык. І што ёсць час – рака ці акіян? / Вытокі дзе яго? І дзе яго скрыжалі? / Смыліць бяскрылы лёт жыцця...* (126)

Паэт ўважліва ставіцца як да прамога і рэтраспектыўнага разгортвання таго ці іншага дзеяння, так і рознаскіраванага ўплыву на яго

⁶ Ян Чыквін, *Здарылася быць. Лірыка. Проза*, Беласток 2015, с. 6.

⁷ Тамсама, с. 13.

кампаненты ўсіх магчымых ўзаемапераходаў, рознага кшталту мета-марфоз, фантасмагорый, улічвае прынцыпы цыклічнага і спіралепадобнага, перманентнага і перарывістага, а таксама колаўтваральнага працякання і завяршэння кожнай з’явы. У тым ліку, уключанага ў прасцяг ці ўскраек чужых лёсаў асобнага чалавечага жыцця, што пераважна ...*імкнецца ў форму кола* (“Размова з сястрою”, с. 231). Час ва ўспрыманні аўтара і яго лірычнага героя можа пралятаць як імкліва, так і *кволіцца марудна* (“Трысмутэніі”, с. 208). Зрэдку ён набывае адзнакі катэгорыі ідэальнай, выступае гарантам справядлівасці ў прыродзе, з’яўляецца сведкам недарэчнасці смерці, якая пасля сябе ўсё ж штосьці пакідае для вечнасці і паўсядзённых радасцей (“*За вёскай з сена ўставала надранне*”):

І час стаяў, як ракiты на лузе,
Гнуткі, жывы, працякаючы ў хаты.
Над вёскай міску неба трымаў бусел,
Каб заўжды тут было толькі свята (74).

Скіраваны *Паспрабаваць бяздоння часу...*, *Пазнаць пустынны шлях прастораў...* (“Элегія ночы”, с. 109), пісьменнік у асноўным абапіраецца на дакладную храналогію падзей, але іншы раз не цураецца калектыўнай і ўласнай міфатворчасці, індывідуальнага метафарычнага і канкрэтнага ўспрымання і пражывання моманту. Для гэтага аўтар можа абраць *журліва-светлы ... міг* (“Светлы міг”, с. 93), шэрую гадзіну або *гадзіну жыцця і гадзіну смерці* (“Маладыя гадзіны”, с. 191), нетаропкі і няўмольна-абыякавы вечны час, *Хронас няўтомны, дзён пясок і каменне начэй* (“Зялёным агнём набрыняла трава”, с. 86), дні, падобныя на збаны з медуніцай, смугу вячэрнюю, часта сумны *вечар вандроўны* (“Неадольнасць”), *Вечар – гарачае сэрца* (283), мяккую элегічную ці фантасмагарычную ноч, якая *кнігу вечнасці чытае* (“У звонкім небе дзень растаяў”, с. 119). Разам з тым творца не выключае, што для кагосьці (як для жорстка забітага Фэдэрыка Гарсія Лоркі) адна з такіх начэй, падобная да крывава-чырвонай чарэшні, абярнецца страшэннай пакутай, а *поўзаючы мрок знішчальны* будзе суседнічаць тут, нібы на карцінах М. Чурлёніса, *З творчымі сонца праломамі* (*Захад сонца ў ваколіцы Дубіч Царкоўных*, с. 108). Асацыятыўныя згадкі пра выключнага літоўскага кампазітара, мастака і паэта, дарэчы, як і іншых знакамітых прадстаўнікоў айчыннай і сусветнай культуры, з іх касмічным сімвалізмам і адначасова самабытнай камернасцю, музычным жывапісам, шматмернасцю і недамоўленасцю сэнсаў свету ірэальнага і ўпарадкаванага, спалучаных у адно велічным спакоем

і трывожнасцю вобразаў, гукаў і фарбаў, выклікаюць як уласныя карціны, так і некаторыя лірычныя творы гэтага шматбакова адоранага прадстаўніка культуры Беласточчыны (“*Покуль у невады вечныя дзённае сонца*”, “*Лягла імгла на паплавах...*” і інш.).

У многіх сваіх вершах Ян Чыквін падкрэслівае нястрымнасць сустрэчнага руху ў наваколлі і чалавечай душы праз узбагачэнне сэнсаў, прамоўленых дзякуючы прыёмам гукапісу і гукапераймання, іншым фанетычным з’явам (“*Пінь-пінь, тах-тах...*”, “*вітраць нясветныя віхуры*”, “*Фліртусь*”), перастаноўцы частак слоў ці іх нечаканай разбіўцы на склады (“*За тым мурам*”, “*Перад сном*”), выкарыстанню самых разнастайных відаў паўтораў (у тым ліку – аднакарэнных, лексічных, фразавых, строфных і інш.), частаму ўтварэнню слоў-кампазітаў і іншых сродкаў мастацкай выразнасці.

Такі падыход не толькі забяспечвае арыгінальнасць і пазнавальнасць аўтарскай манеры пісьма, але і пры ўсёй традыцыйнасці тэматыкі твораў працуе на ўзбагачэнне і адпаведнае ўспрыманне іх зместу, дапамагае паэту сфармуляваць няўмольны закон быцця. Менавіта: *свет для нас не паўтарыцца* (*Трава пазелянела на вачах...*, с. 281); вечнае жыццё для асобнага чалавека – недасягальнае, нявечнае, і за межамі яго ...*Ні Слова, ні Рух / нас не паклічуць* (“*За тым мурам*”, с. 197).

Іншы раз пісьменнік вымушаны агучваць досыць ацвержальную і зусім не прыемную для яго самога праўду пра заўважную раздвоенасць ці хісткасць маральна-духоўных ідэалаў, няпэўнасць грамадзянскай пазіцыі беларусаў, іх часам аргументаваную псеўдаважкімі прычынамі сузіральную бяздзейнасць, нежаданне несці адказнасць за абранне ўласнага гістарычнага шляху і шчаслівую прышласць сваёй нацыі (*Ессе*). Пры відавочным асуджэнні суайчыннікаў за іх схільнасць спасылацца на памылкі ва ўсім пачынаючы ад месца нараджэння і да выбару не тых аднадумцаў, не тых ворагаў, не тых, з кім трэба ісці, Ян Чыквін усё ж адмаўляецца ад зычных дэкларацыйных і нават адкрыта патрыятычных ці гнеўна-пафасных інтанацый. Выключэнне складаюць хіба толькі некаторыя творы аўтара філасофска-грамадзянскага (“*Бяскроўны спіць-адпачывае розум...*”, “*Гадоў мінае новых чарада...*”, “*Нас мала*”) ці саркастычнага гучання (“*Ні слова добрага нідзе...*”, “*Назірае за намі нехта...*”, “*Дарагія мае, бяспраўныя, замучаныя...*”, “*Чорная віла*”). Так, ва ўжо згаданым сціслым *Ессе*, пасля шэрагу аформленых праз адмоўе аднатыпных канструкцый-паўтораў у асноўнай частцы, у фінале паэт абыходзіцца, здавалася б, толькі нейтральнай па гучанні афарыстычнай філасофскай кодай, якая тым

не менш асабліва ёміста і хвостка характарызуе спецыфіку ментальнасці, індывідуальнасці беларусаў праз неакрэсленасць самой часапрасторы ў іх лёсе: *заўсёды паміж / напэўна і мабыць* (с. 263).

Акрэсленымі вышэй фактарамі, як і асабліваасцямі светабачання аўтара, што нарадзіўся ў час, калі *салаўямі сады / былі абсыпаны..., а ... бэз / ... ліловым ветрам лез / у калыску...* (“Страла неўміручасці”, с. 193), з-за адчування сябе паэтам на чужбіне, абумоўлена мінорнае гучанне большасці яго твораў, абранне сярод мноства вершаваных форм роздумнай і выразнай у эмацыянальным плане элегіі. Адзін з лепшых узораў такога жанру ў паэзіі Яна Чыквіна – “Беластоцкая элегія”. Па-першае, асабліваасці яе зместу і формы дазваляюць пераканацца ў тым, што эстэтычнае крэда аўтара грунтуецца на ўсвядомленым стаўленні да лепшых твораў вуснай і пісьмовай нацыянальнай і агульнасусветнай культурнай спадчыны як незаменных і роўнаступенных па значнасці фактараў для фарміравання і сталення яго самадастатковай мастакоўскай індывідуальнасці. Па-другое, нікольні не страчаная, магчыма, яшчэ больш узмоцненая пейзажнымі замалёўкамі, экзістэнцыйная скіраванасць зместу трох самастойных катрэнаў элегіі, арыгінальная сістэма іх вобразна-выяўленчых сродкаў і багатай моўна-сіntaxічнай арганізацыі даюць дастаткова поўнае ўяўленне пра найбольш устойлівыя і характэрныя якасці творчай манеры гэтага надзвычай чуйнага да музыкі і фарбаў, кожнага зруху ў навакольным, такім *недаступным і зачараваным*, свеце таленавітага беластоцкага лірыка.

Лета мінае. Апошняя лета.
Багрова-ліловае, ціха-замгленае,
Радасна-кволае, велічна-сумнае.
Лета маё. Неўрадлівы палетак.

Лета канае. Апошняя лета.
Чэрствам агнём, святым, неўміручым
Гасне і тое, што мелася збыцца...
Лета маё. Гараць фіялеты.

Лета кароткае. Просінь над краем.
Музыкай тхне, зямля ў фіялетах.
У вечнасці ўсе мы жывём-паміраем
Няўлоўна штодзённа, нячутна – як лета (91).

Як бачым, выпісаная ў імпрэсіяністычным ключы карціна лета нікольні не перашкаджае паэту-думанніку разважаць над непарыўнасцю такіх філасофскіх антыномій, як *росквіт-згасанне, жыццё-смерць*.

Пры ўзнаўленні непаўторнага і хутказменлівага характа гэтай кароткай пары года ў “Беластоцкай элегіі”, як і ў вершах “Бружмель”, “Май”, “Айкумена”, іншых творах, мастак пераважна карыстаецца добра знаёмым яму з дзяцінства насычаным і багатым на самыя розныя адценні фіялетавым колерам. Заснаваны на спалучэнні чырвонай і сіняй фарбы, гэты колер індывідуальнасці, эмацыянальнай пачуццёвасці, а ў праваслаўі яшчэ і смутку, згодна з тлумачэннем яго сімвалікі, утрымлівае ў сабе шмат загадкавага, нават магчнага, звязаны з духоўным пачаткам і пакаяннем, указвае на пераход ... *от активного к пассивному, ...от Жизни к Смерти*⁸.

Адметна, што матыў шчыmlівага суму лірычнага героя элегіі, абумоўлены нястрымным і падкрэсленым адпаведнымі каларатывамі штодзённым згасаннем персаніфікаванага вобраза лета-жыцця як заканамернасці ўпарадкаванага існавання сусвету, узмацняецца з кожным катрэнам. Гэтаму спрыяе надзвычай ашчаднае стаўленне творцы да слова, пераважнае выкарыстанне ім, за выключэннем двух заключных падоўжаных радкоў, у якіх і сфармулявана ідэя твора, называных і неразвітых двухсастаўных сказаў; утварэнне праз складанне асноў, у тым ліку і па прынцыпе парных збліжэнняў сумарнай і процілеглай семантыкі, індывідуальна-аўтарскіх эпітэтаў і параўнання; зварот да міжстрофнай анафары, сімплакі, алітэрацыі, асіндэтона, градацыі, амплікацыі, інверсіі, эліпсіса і іншых моўных мастацкіх сродкаў і сінтаксічных прыёмаў.

Тут неабходна прызнаць, што вывучэнне асаблівасцей паэтыкі Яна Чыквіна, асабліва спецыфікі вершаскладання, багацця строфікі, стоп, рыфмаў і спосабаў рыфмоўкі, вобразнага і рытмічна-інтанацыйнага малюнкаў яго твораў, дагэтуль чакае разгорнутага і глыбока навуковага па падыходзе даследавання. У сваім артыкуле мы толькі абмежаваліся асобнымі назіраннямі і высновамі па гэтым і некаторых іншых пытаннях творчай манеры аўтара. Тым не менш, такі падыход не перашкодзіць нам хаця б часткова прадставіць шырокай аўдыторыі непаўторнасць мастакоўскай індывідуальнасці, выключную самапатрабавальнасць пісьменніка, што, як некалі і яго бацька – *мастак жывапісу* з верша “Маўклівая радасць” – не стамляецца чысціць словы *ад бруду* і нават дзяліцца з суразмоўцамі цішынёй, *маўчаннем*⁹.

Для стварэння ж аб’ектыўнай карціны адносна праблемна-тэматычных абсягаў і мастацкіх асаблівасцей паэзіі Яна Чыквіна варта да-

⁸ Дж. Тресиддер, *Словарь символов* / Пер. с англ. С. Палько, Москва 1999, с. 394.

⁹ Ян Чыквін, *Здарылася быць. Лірыка. Проза*, с. 119.

даць наступнае. Сярод пераважна ідылічных вобразаў у пейзажнай лірыцы пісьменніка сустракаюцца таксама і больш змрочныя прыродныя і рэчыўныя малюнкi, асэнсоўваюцца людскія драмы, звязаныя з усведамленнем магчымага канца, калапсу эпохі, гібеллю *сельскага Раю* (паводле У. Конана), што ўключае ў сябе ранейшую патрыярхальную вёску з яе нацыянальнай ідэнтычнасцю, гісторыяй, традыцыйнай этнічнай культурай, а разам з імі – і шматвяковага ляснога сутоння. Так, у вершы “*О, стойкія дзеці пушчы...*” паэт узнаўляе апакаліптычную карціну знішчэння ў Белавежы надзеленых душою і іншымі якасцямі чалавека дрэў. У іх агульным драўляным стогне можна адрозніць, як хліпаюць-плачуць, адчуваючы смерць, *вязы – Яцвягі, яліны-сёстры, хвоі – Зялёныя воі, Бярозы ў нейрозе, ліпы ліпнёвыя* (с. 96), таполі, што *Таропка топаюць* (97), безнадзейна спрабуючы вырвацца з жалезных клешняў піл.

Актуальнасць для грамадства вострых экалагічных праблем, што знайшлі адпаведнае адлюстраванне ў тэматыцы і ідэйным гучанні ўсёй літаратуры другой паловы ХХ – пачатку ХХІ стагоддзяў, у вершы Яна Чыквіна “*Спыніліся дрэвы над рэчкай у лесе...*” вырашаецца праз выкарыстанне нязначна змененых радковых, а таксама слоўных паўтораў, прыёмаў градацыі і інверсіі, розных відаў метафар, гіпербалы і нават біблейскіх вобразаў, якія асабліва моцна падкрэсліваюць глабальнасць маштабаў незваротнай бяды, катастрафічнасць парушэння спрадвечнай уладкаванасці светабудовы і самаруху жыцця.

Спыніліся дрэвы над рэчкай у лесе,
Спыніліся дрэвы над рэчкай у полі.
На дрэвах у лесе агонь хтось павесіў,
А дрэвам у полі абрэзалі голле.

Высахла рэчка пад дрэвамi ў лесе
Высахла рэчка ў полі пад дрэвам.
У гэну пустыню ізноў з паднябесся
Змей не ізыдзе спакусай да Евы (195).

На вялікі жаль, жорсткая рэчаіснасць з яе прыроднымі і тэхналагічнымі катаклізмамі, той жа Чарнобыльскай і многімі іншымі трагедыямі, з *пачварным воблікам эпохі* (“Выгіб полымя”, с. 128), апакаліптычнымі відовішчамі, маўклівай ці коснаязыкай прасторай (“Калапс”, “*Сядзь. Закуры. Памайчы*”, “Слупы бязвер’я”), не магла наўпрост і апасродкавана не адбіцца на змесце і пафасна-інтанацыйнай танальнасці паэзіі Яна Чыквіна. Лірычны герой пісьменніка вымушаны з бо-лем і горыччу гаварыць не толькі пра безвыходную тупіковасць ра-

ней абранага шляху, калі ...мы пайшлі службыць чужому (“Бяскроўны спіць-адначывае розум”, с. 229), але і ва ўласцівай яму напружана-стрыманай манеры з выракам канстатаваць, што ў свеце адбылося самае жажлівае. Менавіта: ...прырода зненавідзела прыроду (Іду лясам, с. 37). У “Трывожнай альбе” асабісты неспакой і бюссілле “Я”-героя перадаецца праз карціну восеньскага згасання з нізкім сонцам, глухімі ценямі, дзе кожны дзень атаясамліваецца з горыччу, бяспамяцтвам, сумам і болем, а таксама шэраг адрывістых рытарычных пытанняў, адказаў на якія ён сам не ведае.

Знявечаны, самотны, гнаны неспакоем,
Яшчэ, яшчэ іду... Але адкуль, за чым?

І што перада мною? (162)

Невыпадкова У. Конан, захапляючыся багаццем зместу і мастацкай палітры сучаснага пісьменніка са старажытнага Бельска, дзе шляхі крыжуюцца сваім адметным шляхам (“У старым Бельску, дзе хвіліны”)¹⁰, адносіць Яна Чыквіна да прадстаўнікоў плыні інтэлектуальнага трагізму і адзначае яго падабенства з Ц. Норвідам, М. Багдановічам, Н. Гілевічам і іншымі аўтарамі¹¹. Ды толькі жыццё на ўскрайку, ...дзе толькі актавы болю і скрухі (“Здаецца, мне, што я іду па Саскім”, с. 258), не пазбаўляюць героя Яна Чыквіна надзеі на тое, што безвыходнае кола абставін будзе разарвана, а попел-пыл гісторыі абавязкова расчысціцца. І тады ...*Беларусь жывою застаецца* (З анахарэтавых запісаў, с. 226).

Зазначанае дазваляе яшчэ раз пераканацца ў глыбокім адчуванні і веданні аўтарам прыроднага і чалавечага свету, яго веры ў веліч душы і духу сапраўднай асобы і народа, бясконцай улюбёнасці ў здабыткі айчыннай і сусветнай культуры, а найперш – роднае слова, што лучыць у адно быццё і небыццё (“Нам трэба слоў”)¹². У той жа час Ян Чыквін – рацыянальная і схільная да эксперыментатарства асоба, здольная чуйна рэагаваць на шматлікія сацыяльныя праблемы і парадоксы сучаснага свету. Перад намі творца, што ў кожнай з’яве бачыць працяг кругавароту, тое, як *трэцца і б’ецца / быт аб нябыт (І чагну, і сохну, і рады няма...)*¹³. Паэт не толькі задае вострыя эсхаталагічныя пытанні, але і шчыра разважае над іх драматызмам і неспасцігальнасцю.

¹⁰ Ян Чыквін, *На берэзе Дубіч Царкоўных*, Беласток 2010, с. 5.

¹¹ Уладзімір Конан, *У зачараваным царстве паэзіі*, “Крыніца” 1997, № 4 (30), с. 17.

¹² Ян Чыквін, *На берэзе Дубіч Царкоўных*, с. 49.

¹³ Тамсама, с. 87.

У тым ліку – і ў малых пражайчых жанрах, што паслухмяна адкрылі свае таямніцы гэтаму адукаванаму філолагу і гуманісту (В. Смахч), яркаму прадстаўніку літаратурнай Беласточчыны, паэту задуменняў, пытанняў, лірыку інтэлекту (С. Яновіч), пісьменніку з абвостраным адчуваннем парадаксальнасці, таемнасці часу (Г. Тварановіч), творчую індывідуальнасць якога ў навуковым свеце атаясамліваюць з глыбіннай беларускасцю (М. Тычына), сялянскім фундаменталізмам (У. Конан), паэтычнай шматколернасцю (П. Макаль). Па журботна-самотнай элегічнасці, пранізлівасці светаўспрымання, пільнай увазе да самых тонкіх зрухаў у душы героя і наваколлі, па мастацка-стылёвай выверанасці тэкстаў напісанае Янам Чыквіным у апавядальных формах дазваляе заўважыць яго блізкасць да такіх самабытных прадстаўнікоў лірычна-псіхалагічнай плыні ў літаратуры, як Янка Брыль, М. Стральцоў, М. Купрэў, А. Асташонак, А. Пісьмянкоў і інш.

Варта ўдакладніць, што ў розныя часы літаратурная прастора Беласточчыны заўважна ўзбагацілася адметнай па жанравай спецыфіцы і асаблівасцях стылю прозай Янкі Жамойціна, Алены Анішэўскай, Міколы Гайдука, Сакрата Яновіча, Георгія Валкавыцкага, Васіля Петручука, Юркі Геніюша, Міры Лукшы, Міхася Андрасюка і інш. Цяпер гэты спіс заслужана папоўнены і “Трохкрылымі птушкамі” Яна Чыквіна.

Думаецца, што пры выбары такой інтрыгуючай метафарычнай назвы кнігі пісьменнік у пэўнай ступені адштурхоўваўся ад сімвалічнага ўспрымання птушак, гэтых крылатых божых стварэнняў, як блізкіх да Раю істот, што здзяйсняюць сувязь *паміж небам і зямлёй*¹⁴ і ўвасабляюць дух і душу, яе актыўнасць¹⁵. Не менш відавочна ў пражайчых тэкстах Яна Чыквіна прачытваецца і аўтарская аналогія птушак як недасяжных мар, а таксама вобразаў і думак, заснаваных на ўспамінах і ўражаннях ад канкрэтных сітуацый, рэальных і выдуманых гісторый, усяго перажытага ці прачытанага. А яно, як вядома, нават загнанае ў падсвядомасць, не знікае, патрабуе пераасэнсавання-прагаворвання, бо *няма для нас падзеяў выпадковых...*¹⁶. Вобразы і думкі гэтыя могуць быць звычайнымі, будзённымі, агульнавядомымі,

¹⁴ *Птицы*, [В] *Энциклопедия. Символы, знаки, эмблемы*, авт.-сост. В. Андреева, В. Куклев, А. Ровнер, Москва 2008, с. 401.

¹⁵ Тамсама, с. 404–405.

¹⁶ Ян Чыквін, *Жменя пяску*, Беласток 2008, с. 39.

аднолькава як і неспакойнымі, турботнымі, нечаканымі, парадаксальнымі, дзіўнымі. У тым ліку – сімвалічнымі трохкрылымі.

Напісаныя ў 70-ыя гады мінулага стагоддзя, многія з тэкстаў будучага зборніка друкаваліся ў 1999 годзе ў “Тэрмапілах” пад такой жа назвай. Узгадваюцца трохкрылыя птушкі лірычным героем апублікаванай у “Крэйдавым коле” *Геаметрыі пятніцы*. Адпавядае назве кнігі і змешчаны ў ёй “Партрэт з птушкамі” вядомага мастака Міколы Бушчыка. Акрамя таго, тэкст зборніка ўтрымлівае ў сваім змесце-трышціху адпаведную колькасць раздзелаў-крылаў.

Першае з іх – *Калі свет быў яшчэ малады* – склалі творы, у якіх асэнсоўваецца жыццёвы і эмацыянальны вопыт як самога аўтара, так і ўсіх дзяцей і падлеткаў ваеннага і пасляваеннага часу. Пад прамым пісьменніка ўваскрасаюць іх мары, захапленні, прыгоды і часта небяспечныя для жыцця гульні з перамогамі і слязьмі параз. Але пры ўсім драматызме выпрабаванняў, адведзеных лёсам апаленаму вайной пакаленню, іх свет дзяцінства ўсё роўна заставаўся той незабыўнай парой, дзе ўсе па-свойму пачувалі сябе шчаслівымі і роднымі. Да прыкладу, цікаўнага героя апавядання “Кніжка ў зеленаватых вокладках”¹⁷, які яшчэ і літараў не ведае, дзіўным чынам вабяць-зачароўваюць сваёй дасканалай геаметрыяй, здольнасцю адгукацца і ўтвараць словы і сказаны кнігі. За падручнік па геаграфіі з экзатычнымі малюнкамі хлопчак са свайго небагатага нажытку гатовы аддаць сябру сапраўдны скарб – торбачку карабкаў ад запалак. А з такога скарбу знаходліваму дзіцяці зусім нескладана і *цягнік зрабіць, і мосцік збудаваць, і хатку* (9), і яшчэ шмат іншага. Пра тое, што выйшла з дзіцячых таемных аперацый, і як вырашыўся канфлікт паміж сябрамі і дзедам аднаго з іх, настаўнікам і ўладальнікам кнігі, аўтар піша з веданнем псіхалогіі сваіх герояў, разуменнем і ўхвалою іх памкненняў да ведаў.

Шмат алюзій з лепшымі творамі сусветнай дзіцячай літаратуры выклікае і апавяданне Яна Чыквіна “Грышук”, змест якога вырастае ў важнейшы для далейшага лёсу хлопчыка мудры ўрок пашаны і клопату пра ўсё жывое. У невялікім па аб’ёме тэксце арганічна сумясціліся адзнакі знешне-падзейнага і псіхалагічнага эцюда, бытавога абразка, прыроднай і аніمالістычнай замалёўкі. Твор прасякнуты рэдкім суладдзем суровых ваенных рэалій, мяккіх лірычных і гумарыстычных

¹⁷ Ян Чыквін, *Трохкрылыя птушкі*, с. 9. Далей спасылкі даюцца па гэтым выданні з указаннем адпаведнай старонкі ў дужках.

сітуацый, што на фоне дасканалых карцін зімовага свету арганічна выяўляюцца праз паводзіны і ўчынкі дзіцяці, дарослых людзей, таго ж разумнага сабакі Грышука-Ванькі, які ўмее і ў школу хадзіць, і чытаць думкі маленькага гаспадара. А дзядзьку Івану, які адшукаў яго за вёскай пасля прыфрантавых баёў і ў якога немцы нізашто забілі таварыша Грышу Міхалюкова, нават *падалося, што да яго вярнуўся жывым духам ягоны найлепшы са школьных гадоў сябрук...*, забіты немцамі *на самым пачатку вайны нізашто* (16).

У больш разгорнутым па аб'ёме творы “Хлопцы” пісьменнікам з-кранаюцца праблемы ранняга сталення маладых людзей, якія ў вайну і пасля яе недаелі, недагулялі, недавучыліся. Затое добра зведалі ўсе складанасці тагачаснага жыцця, напоўніцу адчулі ўсюдысную прысутнасць смерці, шматлікія страты блізкіх і знаёмых, няўстойлівасць, калі адштурхоўвацца ад вядомай сіпакоўскай метафары, крыла пасляваеннай, яшчэ “свежай”, цішыні, якую часта парушаюць выбухі. І тым больш дзіўна, чаму гэтых хлопцаў, як і герояў некаторых прэзаічных тэкстаў І. Навуменкі, Б. Сачанкі, У. Караткевіча, І. Пташнікава, І. Чыгрынава і іншых аўтараў, вельмі моцна прыцягваюць забароненыя звычкі дарослых, небяспечныя дзіцячыя гульні ў вайну, стрэлы, выбухі, сама зброя, якой так шмат засталася *...ў разрытай траншэямі ды акопамі зямлі...* (20) і якая нават з часам не губляе здольнасці забіваць.

На кантрасце радаснага і трагічнага, суседстве выпадковага і з-канамернага ў чалавечых лёсах засноўваецца досыць распаўсюджаны ў народнай творчасці і літаратуры сюжэт чыквінаўскага “Вяселля”. Моцна закахаліся, а таму адразу пабраліся шлюбам Васіль Яначкавы з *басаногай жамчужынкай* (33) Маняй, што так нагадвае матулі жаніха сасланую ў Германію дачку Надзейку. Запрошаны на вяселле сусед Мікалай па вясковай традыцыі абяцае дапамагчы і адпраўляе сваіх гадунцоў-падлеткаў да свята налавіць рыбы. Здаецца, нішто не прадвяшчае бяды. Хлопцаў радуе ідылічны пачатак сонечнага дня, *шапатлівая гладзь і цішыня вады* (38), прыгажосць злоўленага шчупака. Але ўжо праз нейкае імгненне вада зловіць карэннем, навечна забярэ аднаго з братоў. І цяпер ужо Грышка, нібы тая рыбіна, не дыхае, ляжыць з шырока раскінутымі рукамі, *адзін, на ўвесь свет такі адпачыты, бесклапотны* (39).

Драматызм падзей у творы асабліва ўзмацняе рэмарка-ўдакладненне апавядальніка пра тое, што ні пры вынасе труны, ні пры праходжанні жалобнай працэсіі каля хаты суседзяў ніхто з Яначкавых *не выйшаў правесці Мікалаева гора хоць бы вачыма* (с. 43). Пасля такой

свядома падкрэсленай расстаноўкі сэнсава-эмацыянальных акцэнтаў чытач ужо падрыхтаваны да магчымай трагічнай развязкі сюжэтнага канфлікту. Менавіта: недарэчнай смерці ў той жа самай рэчцы Васіля, нядаўняга жаніха, шчаслівага мужа, у хуткім часе бацькі, якім ён так і не паспее стаць.

Няварта ўспрымаць назву твора Яна Чыквіна “Доля і Мара” як падказку на алегарычны характар яго зместу. Гэта толькі варыянты імёнаў прыгожых і разумных дачок дырэктара школы Адоллі і Марфы. Пазней лёсы сяцёр пакручаста пераплятуцца з жыццямі неадступных у сваіх заляцаннях да іх братоў Тамашуковых, сыноў сквалпага *Міхала, які ўмеў множыць сваё дабро, але не любіў гэтым багаццем з нікім дзяліцца*” (47). Дубальтоўка і малюнак Гальбайна “Мёртвы Хрыстос”, што вісяць на сценах Міхалавай хаты, нібы апярэджваюць далейшае трагічнае развіццё дзеяння ў творы. Недарэмна кажуць: калі доўга ўзірацца ў смерць, то *гэта тое ж, што дазволіць, каб і яна ўзіралася ў цябе...* (48). Тым больш, калі на цэлым родзе тым *вісіць цяжкі грэх, а калі такі грэх, то і людскі праклён* (50).

Пададзены ў пяці раздзелах праз паскоранае і рэтардацыйнае дзеянне, што развіваецца паслядоўна, дыскрэтна, рэтраспектыўна, драматычны, а потым і наогул трагічны змест твора ажывае праз дэталёвае ўзнаўленне аўтарам змрочнай побытавай і псіхалагічнай атмасферы ў сем’ях сяцёр, асэнсаванне матываў рэўнасці, гвалту, смерці. У тым ліку, брата- і сыназабойства, што прымушае ўгадаць біблейскіх Каіна і Авеля, творы адпаведнай тэматыкі з сусветнай і айчынной літаратуры. Але і ў развагах пра людскую недасканаласць, зледзянелую жудасць, *парванасць свету, калі адуюць патыхае бяскрылым самотным жалем* (53), Ян Чыквін застаецца верным сабе і пераканана адстойвае думку пра непаўторнае хараство і шматгалоссе жыцця, яго крохкасць і музычнасць.

Сямейная гісторыя “Жыццё пачынаецца занова” Яна Чыквіна змяшчае ў сваёй структуры шмат разгорнутых метафарычных малюнкаў, лірычных апісанняў. Тут гучыць *сам голас часу* (83), адлюстроўваецца навакольная і душэўна-ўнутраная *запаволенасць жыцця* (76). Ёй адпавядае нетаропкая сюжэтна-кампазіцыйная плынь твора, заснаваная на балючых успамінах Даркі і Сцяпана пра папярэдняю вайну і далёкае бежанства, узнаўленні не менш трагічных нядаўніх і пасляваенных падзей, несупынной трывогі за лёсы вывезеных у Германію дачок Веры і Ані і выношванні помсты за іх мясцоваму солтысу Савелію. Здаецца, Сцяпан ужо дарэшты абдумаў самыя розныя спосабы расправы з крыўдзіцелем, але кожны раз здзейсніць задуманае яму пе-

рашкаджае то нязгода жонкі, то глыбокая вера, то ўласнае сумленне, то нежаданне перанесці цяжар страшэннага граху на дзяцей і ўвесь род. І таму так лёгка і радасна Сцяпану пасля вяртання дачок з Германіі: *Душа і рукі мае чыстыя. А праз гэта і ўсе вы чыстыя... – ...Вайна закончылася для нас па праўдзе толькі сёння. І жыццё нашае, яшчэ вельмі маладое ў нас саміх, прадаўжаецца...* (89).

Якраз гэтая фінальная думка пра шчаслівы працяг і абнаўленне жыцця надзвычай арганічна яднае твор з адметнымі па праблематыцы і жанравых асаблівасцях тэкстамі другой часткі “Трохкрылых птушак”, аформленых у выглядзе рэалістычных і містычных *калейдаскопаў абразкоў* (гл.: с. 128). Многія з іх блізкія да біяграфічных аповедаў, дарожных сустрэч, гарадскіх нататак, эсэістычных уражанняў і назіранняў, сноў, рэакцый на прачытанае, сціслых запісаў, уласных рэфлексій і высноў, дакладных ці перададзеных больш адвольна выказванняў вядомых папярэднікаў адносна з’яў і твораў сусветнага мастацтва. Гэта азначае, што Ян Чыквін, які некалі пачаў свой шлях у літаратуру з прозы, практычна яе ніколі і не цураўся. Зразумела, што лірызм светаадчування не мог не паўплываць на эпічныя тэксты аўтара і паэтычнасць іх вобразаў, з’яў, прысутнасць у іх меласу і медытатывных імпульсаў, народжаных як уменнем заўважаць і дзяліцца *нечым хвілінным, няўлоўным, непаўторным* (96), так і малітоўным захапленнем ужо сталага чалавека перад сапраўдным мастацтвам, *перад вялікасцю духа* (99).

Сам выраз *Трохкрылыя птушкі ў* другім раздзеле кнігі сустракаецца пры апісанні сну героя, заснаванага на ўражаннях ад некалі перажытага ім у дзяцінстве і, здавалася б, даўно забытага непрыемнага эпізода пра разбітае камнем шкло ў хаце брата-старшыні. Але час ад часу з “архіва памяці” ўжо дарослага апавядальніка ў адпаведным гукавым суправаджэнні дэталёва ўзнаўляюцца падзеі той трывожнай ночы, ажывае *колішні час*. І гэта надзвычай прыгнятае героя, выклікае ў яго крайняе нярвовае напружанне, эмацыянальна-псіхалагічны стрэс, прымушае кожны раз прачынацца *са стукатам сэрца да болю. І ў вачах – з трохкрылымі птушкамі* (109).

На шчасце, на пэўным этапе жыцця ці ў нейкі асобны момант мы пачынаем мяняць звычкі, спраўляцца з нябачнымі і рэальнымі страхамі, пераадоўваць перашкоды, затоены і яўны боль, змагацца з нявольнікам у сабе, калі *душа без крылаў вылазіць на кожным кроку* (131). І ў выніку вучымся ўспрымаць свет, усё і ўсіх у ім па-іншаму. З гадамі нас ужо не страшыць смерць, не прыгнятаюць могількі – гэты *агарод памерлых* (с. 116), дзе кожнага чакае сваё месца. Мы пачынаем разу-

мець, што прастора вечнага спачыну продкаў з'яўляецца іх нязменнай радзімай. І яна важная для ўсіх, таму што разам з іншымі складнікамі ўтварае *роднае гняздо ... сям'і, айчыннае затонне, цэнтр ... сусвету* (с. 115). Якраз на асэнсаванні таго, што ў кожным з нас жыве шмат агульнага ці блзкага да лёсаў папярэднікаў, хоць і не заўжды дарэшты ўсвядомленага, адчутага, пачутага, вымаўленага, засноўваецца сюжэтная інтрыга арыгінальных па змесце і форме тэкстаў з трэцяга раздзела кнігі Яна Чыквіна “Няскончанае маўчанне”.

Сюды ўвайшлі фантастычны аповед “Несмяротны” з напамінам пра пагрозу бескантрольнага НТП; сон-фантасмагорыя даўжынёю ў біяграфію чалавека “Гасціная”; аўтарскі міф “Камень”, створаны праз зварот да вядомага ў сусветным мастацтве вобраза-матыву; напаўмістычная, з элементамі магічнага рэалізму, лірычная *Прысутнасць*, дзе праз захавання дзіцячай памяццю дотыкі, гукі, словы, цацкі, іншыя дэталі і факты тчэцца-ўзнаўляецца незабыўная мацярынская кантылена, якая ўсё жыццё беражліва атуляе кожнага з нас.

Што тычыцца жанравай спецыфікі “Гальштука Шэкспіра”, які адкрывае заключны раздзел “Трохкрылых птушак”, то яе можна вызначыць як тэатральную драматычную містэрыю. Вонкавымі падставамі для такой высновы з'яўляюцца не толькі захапленне сцэнай і адданае служэнне ёй выдатнага артыста і бацькі галоўнага героя, які паступова вар'яецца і гаворыць-крычыць адзіна пра Шэкспіра; не толькі прымусовая вучоба ў тэатральным вучылішчы яго спакутаванага і хворага на сухоты сына, але і само надрыўнае гучанне твора. У тэатральна ўвасобленым трагічным фінале смяротна хворы Раман вяртаецца дамоў і пад гукі *жудасна-велічнай* араторыі ў поўнай адпаведнасці з законамі і жарсцямі шэкспіраўскіх трагедый у абдымках бацькі адыходзіць на вечны спачын.

Зусім іншы тып адстароненага героя-інтраверта прадстае ў невялікім творы пісьменніка “Незнаёмец”. Перад намі чалавек, які доўгія гады пакутуе ад недаравальнай і невядомай нікому старонняму памылкі юнацтва, а таму прагне пачаць жыццё нанова. Інакш існуе пагроза назаўжды застацца ў ранейшым часе. Інтрыга аповеду засноўваецца якраз на нечаканых і абумоўленых вяртаннем у пакутлівую памяць сустрачах сённяшняга героя з хлапчуком з *задумліва-адсутным тварам*. І гэтыя незапланаваныя маўклівыя містычныя спатканні інтуітыўна выклікаюць у душы старога *нейкую балюча-невывразную ўнутраную занепакоенасць і шчымлівую ўсхваляванасць* (149), а пазней і жаданне, хоць зрабіць гэта немагчыма, папярэдзіць ужо пазнанага юнага незнаёмца пра згубнасць ранейшага ўласнага выбару.

Невядома, ці давядзеца “Я”-герою нататкі “Падарожжа” яшчэ калі-небудзь трапіць у Альпы і адшукаць падтэкст і сімволіку ў, здавалася б, выпадкова зробленых у розныя гады запісах. Гэта дазволіла б яму сустрэцца з самім сабой і *нейкім цалкам нерэальна-выпадковым* (152) жыццём. Ды ці магчыма гэта? Таму, відаць, ёсць пэўны сэнс як у знікненні самога нататніка, так і ў выказаным апавядальнікам сумненні адносна таго, ці быў ён увогуле.

На распаўсюджаным у мастацтве матыве неўвасобленай мары пра стварэнне свайго найлепшага, няхай і адзінага, твора, засноўваецца канва нападмістычнага апавядання Яна Чыквіна “Ненапісанае”. У дадзеным выпадку размова ідзе пра кнігу, прысвечаную школьным сябрам. Яна жыве ў памяці “Я”-героя *нібыта светлы, лёгкі, летні сон* (173–174), з якім ён ніяк не можа развітацца і таму імкнецца пакінуць *заўсёдна зменлівым, калыхлівым ... унутраным творам* (168). Несумненна, што пры канчатковай матэрыялізацыі задумы адным з асноўных сюжэтаў у гэтым тэксце застаецца кранальная гісторыя пра вернага таварыша Паўліка, якому давялося двойчы паміраць і якому апавядальнік па нейкіх прычынах ці наогул без іх так і не паспеў вярнуць даўнюю школьную пазыку.

У “Няскончаным маўчанні”, заключным творы кнігі, звяртае на сябе ўвагу наступнае прызнанне апавядальніка: *Прырода была майм другім домам. Я вырас у яе атачэнні, калыханы ёю. І мая дзіцячая любоў да родных мясцін не слабела цягам часу* (177). І сапраўды, увесь змест твора дазваляе яшчэ раз пераканацца ў вернасці Яна Чыквіна бацькоўскай зямлі, яе прыродным вобразам і з’явам, а таксама ў цэлым вызначыць сцішанасць, лірызм як дамінанту мастацкай манеры адоранага чуйным сэрцам, зрокам і слыхам самабытнага беларускага пісьменніка. Для пацвярджэння значанага звернемся да ўрыўка з самога твора: *Праз расчыненае вакно з набрынялай цішыні вуха маё ўлаўлівала ледзь чутную гукавую хвалю. Гэта яна, прырода, падавала свой п’явучы голас. Я любіў да самазабыцця яе музыку – і лірычную, і драматычную мілагучнасць. І колькі разоў заслухоўваўся ў геніяльных харавых кантаты лесу, шчырых палёў, расфарбаваных лугоў ды млеў і нямеў перад гамлетычнымі рэчытатывамі на паўнеба вялікіх летніх навальніц з громам і маланкамі, асабліва велічна прыгожымі ў выкананні, калі дырыжыраваў імі вопытны вецер-вятрыска* (178). І ў кнізе “Трохкрылыя птушкі” прыведзеная цытата – далёка не адзіны музычна-дасканалы, перададзены чароўнай моўнай мелодыяй, пасаж. А гэта значыць, што і ў прозе аўтару пашчасціла застацца Паэтам, гарманічна паяднаўшы *дзівоснае пабрацімства* дзвюх літаратурных стыхій.

Зрэшты, не трэба выпускаць з-пад увагі глыбокую і адначасова нязмушаную шматграннасць выяўлення мастакоўскай індывідуальнасці ў галіне літаратуразнаўства. У свой час сапраўднай з'явай стала даследаванне Яна Чыквіна “Далёкія і блізкія” (Беласток, 1997), дзе, як і ў працах Б. Сачанкі, У. Гніламёдава, Л. Юрэвіча, іншых аўтараў, паўстаюць дэталёвыя жыццяпісы адарваных па розных прычынах ад Айчыны і родных загонаў творцаў-эмігрантаў, пранікнёна аналізуецца напісанае імі. Багатыя па змесце, фундаментальнасці навуковага падыходу і актуальнасці праблематыкі, шырыні ахопу матэрыялу таксама зборнікі літаратурна-крытычных артыкулаў Яна Чыквіна “Па прызванні і абавязку” (Беласток, 2005) і “Ідэя. Вобраз. Інтэрпрэтацыя” (Беласток, 2014). У іх, як і ў наступных шматлікіх публікацыях у перыёдыцы, аўтар, адштурхоўваючыся ад прыёмаў самых розных метадаў даследавання, плённа рэалізуе сур’ёзны намер грунтоўна разважаць як пра асобных пісьменнікаў мінулага і сучаснасці, так і цэлыя перыяды літаратурнага жыцця; звяртацца як да вывучэння асобных тэарэтычных пытанняў, так і адметных праблема-тэматычных і вобразных аспектаў мастацтва слова. Вельмі хочацца, каб *шматгаловы* ў сваіх творчых інтарэсах Ян Чыквін, народжаны ў ...*цэнтры сусвету, дзе вечна ўстае / і велічна заходзіць / нашае сонца /, і жыватворыць тайну / вокадух* (“*Цяпер, камі разам*”, с. 288), працягваў і надалей шчасліва свярджацца ва ўсім.

Wolga Szynekarenka

Homelski Uniwersytet Państwowy im. F.Skaryny

<https://orcid.org/0000-0002-1247-7012>

L I T E R A T U R A

Ân Čykvîn, *Adno žyccë. Vybranae*, Belastok 2009 [Ян Чыквін, *Адно жыццё. Выбранае*, Беласток 2009].

Nemagčyma ūstupiç’ u adnu ì tuŭ ž raku dvojčy Z Ânam Čykvînym gutaryc’ Tèrèsa Zaneŭskaâ), [u:] *Slâza pâkiçaa Ajčyny. Tvorčy partrèt Âna Čykvîna*, Belastok 2000 [Немагчыма ўступіць у адну і тую ж раку двойчы (З Янам Чыквіным гутарыць Тэрэса Занеўская), [у:] *Сляза пякучая Айчыны. Творчы партрэт Яна Чыквіна*, Беласток 2000].

Ân Čykvîn, *Trohkrylyâ ptuški*, Belastok 2018 [Ян Чыквін, *Трохкрылыя птушкі*, Беласток 2018].

Russkaâ lirika XIX veka, Moskva 1981 [*Русская лирика XIX века*, Москва 1981].

- Ân Čykvîn, *Zdarylasâ byc'. Liryka. Proza*, Belastok 2015 [Ян Чыквін, *Здарылася быць. Лірыка. Проза*, Беласток 2015].
- Dž. Tresidder, *Slovar' simvolov*, per. s angl. S. Pal'ko, Moskva 1999 [Дж. Тресиддер, *Словарь символов*, пер. с англ. С. Палько, Москва 1999].
- Ân Čykvîn, *Na beraze Dubič Carkoŭnych*, Belastok 2010 [Ян Чыквін, *На беразе Дубіч Царкоўных*, Беласток 2010].
- Uladzìmir Konan, *U začaravanym carstve paèzìi*, "Крыніца", 1997, № 4 (30), s. 17 [Уладзімір Конан, *У зачараваным царстве паэзіі*, "Крыніца", 1997, № 4 (30), с. 17].
- Pticy [v] *Ènciklopediâ. Simvolvy, znaki, èmblemy*, avt.-sost. V. Andreeva, V. Kuklev, A. Rovner, Moskva 2008 [Птицы [в] *Энциклопедия. Символы, знаки, эмблемы*, авт.-сост. В. Андреева, В. Куклев, А. Ровнер, Москва 2008].
- Ân Čykvîn, *Žmenâ pâsku*, Belastok, 2008 [Ян Чыквін, *Жменя пяску*, Беласток, 2008].